

ТУРКИЯ–ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИК ШЕРИКЛИГИ: ГЕОСИЁСИЙ ВА ГЕОИҚТИСОДИЙ ОМИЛЛАР

*Сағдуллаев Иззатилла Ғайратилла ўғли,
ТДШУ мустақил изланувчиси*

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Туркия ва Ўзбекистон ўртасидаги муносабатларнинг Совет Иттифоқи парчаланганидан кейинги тараққиёт босқичлари таҳлил қилинган. Айниқса, Шавкат Мирзиёев даврида икки давлат ўртасидаги сиёсий мулоқот, иқтисодий ҳамкорлик, муҳофаа ва хавфсизлик соҳасидаги алоқаларнинг стратегик шериклик даражасига кўтарилиши ёритилган. Шунингдек, Туркий давлатлар ташкилоти доирасидаги интеграция жараёнлари ва унинг минтақавий ҳамда халқаро аҳамияти илмий нуқтаи назардан баҳоланган.

Калим сўзлар: *Туркия – Ўзбекистон стратегик шериклик, Туркий давлатлар ташкилоти, ташқи сиёсат,*

ANNOTATION

This article examines the evolution of relations between Türkiye and Uzbekistan following the collapse of the Soviet Union. Particular attention is paid to the transformation of bilateral political dialogue, economic cooperation, and defense relations into a strategic partnership during the presidency of Shavkat Mirziyoyev. The study also analyzes integration processes within the Organization of Turkic States and evaluates their regional and international significance from a political and geopolitical perspective.

Keywords: *Türkiye – Uzbekistan strategic partnership, Organization of Turkic States, foreign policy.*

КИРИШ

Замонавий халқаро муносабатлар тизимида Туркия ва Ўзбекистон ўртасидаги ҳамкорлик туркий интеграция, минтақавий хавфсизлик ва геоиқтисодий алоқалар нуқтаи назаридан муҳим аҳамият касб этмоқда. Айниқса, Совет Иттифоқи парчаланганидан кейин шаклланган сиёсий муносабатларнинг Шавкат Мирзиёев даврида стратегик шериклик даражасига кўтарилиши мавзунинг долзарблигини белгилайди. Мақоланинг мақсади икки давлат муносабатларининг сиёсий, иқтисодий ва ҳарбий соҳалардаги ривожланиш босқичларини таҳлил қилишдан иборат. Шунингдек, Туркий давлатлар ташкилоти доирасидаги ҳамкорликнинг янги геосиёсий аҳамияти

очи́б берилади. Тадқиқотда муносабатларнинг институционаллашуви ва минтақавий интеграцияга таъсирига алоҳида эътибор қаратилган. Хулоса қилиб айтганда, Туркия–Ўзбекистон муносабатлари туркий дунё ҳамжиҳатлигининг муҳим

Туркия–Ўзбекистон муносабатларининг ривожланишининг дастлабки даври

1980 ва 1990-йиллар Туркия учун жиддий ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ўзгаришлар, муҳим дипломатик ташаббуслар ва ҳам-корлик учун янги имкониятларни юзага келтирган давр бўлди. Туркия ташқи сиёсатидаги бу ўзгаришлар Кавказ ва Марказий Осиё сиёсатида яққол ифодасини топди. Собиқ СССР парчаланиб кетганидан сўнг 60 млн. аҳоли истиқомат қиладиган 6 млн. квадрат километрлик ҳудудда янгидан ташкил топган мамлакатлар давлат мустақиллигини қўлга киритишди. Мазкур воқеа катта иштиёқ ва қувонч билан қарши олинди. Қола-верса, жаҳон сахнасида мустақил ва суверен давлатлар сифатида пайдо бўлган минтақадаги қардош мамлакатлар бахтига шерикмиз. 1990-йилларнинг биринчи ярмида бевосита минтақа давлатлари ўртасида ва қўшма саммитларда имзоланган бир қатор сиёсий, иқтисодий ва ҳарбий битимлар орқали мавжуд салоҳият-дан фойдаланиш учун қандай саъй-ҳаракатлар қилинганини кўрдик. Мисол учун, турк ҳамжамияти билан яқин маданий-гуманитар алоқаларни таъминлаш мақсадида Туркиянинг ташаббуси ва қатъияти билан 1992 йилда Туркия халқаро ҳамкорлик ва мувофиқлаштириш агентлиги (ТІКА) ташкил этилган эди.

Туркия ва Ўзбекистон ўртасидаги муносабатлар умумий тил, дин, маданият ва тарихий хотирага асосланган мустаҳкам қардошлик ришталари билан ажралиб туради. Мазкур яқинлик Ўзбекистон мустақилликка эришган даврда яна бир бор яққол намоён бўлди. Хусусан, 1991 йил 31 августда мустақиллигини эълон қилган Ўзбекистон Республикасини биринчи бўлиб Туркия Республикаси тан олди. Бу ҳолат икки давлат муносабатларининг стратегик ва тарихий аҳамиятини белгилаб берган муҳим сиёсий воқеа сифатида баҳоланади.

1991 йил 16 декабрда Ўзбекистон мустақиллигининг расман тан олинишидан сўнг, 1992 йил 4 март куни икки давлат ўртасида дипломатик муносабатлар ўрнатилди. Шу йилнинг апрель ойида Туркиянинг Тошкентдаги элчихонаси, 1993 йил январ ойида эса Ўзбекистоннинг Анқарадаги элчихонаси фаолият бошлади. Икки мамлакат ўртасидаги муносабатларнинг

хуқуқий асосларини мустаҳкамлаш мақсадида 1996 йилда “Абадий дўстлик ва ҳамкорлик тўғрисидаги шартнома” имзоланди.

Шу билан бирга, 2000-йиллар бошларида икки давлат муносабатларида муайян совуқлик кузатилди. Президент Ислон Каримов раҳбарлиги даврида Туркия ҳудудида ўзбек муҳолифати вакиллариининг фаолият юритишига Анкараниннг мурасали муносабати муносабатлар кескинлашувига сабаб бўлди. Натижада икки мамлакат ўртасидаги сиёсий мулоқотлар даражаси пасайди ва муносабатларда даврий ўзгаришлар юзага келди. 2003 йилда Бош вазир Ражаб Таййиб Эрдоғаниннг Ўзбекистонга расмий ташрифидан кейин маълум муддат юқори даражадаги ташрифлар амалга оширилмади.

Шавкат Мирзиёев даврида муносабатларнинг янги босқичга кўтарилиши

2016 йил 2 сентябрда Президент Ислон Каримовнинг вафотидан кейин Ўзбекистон ташқи сиёсатининг янги босқичи бошланди. Шу муносабат билан 2016 йил 17–18 ноябрь кунлари Туркия Президенти Ражаб Таййиб Эрдоғаниннг Ўзбекистонга ташрифи икки давлат муносабатларида бурилиш нуқтаси бўлди. “Самарқанд учрашуви” номи билан тарихга кирган мазкур ташриф Туркия–Ўзбекистон алоқаларида янги саҳифа очди.

Президент Эрдоған ушбу ташрифни “муносабатларда янги давр” сифатида таърифлаган бўлса, Шавкат Мирзиёев “Энди қуруқ гап эмас, амалий ишлаш вақти келди” дея икки мамлакат муносабатларини амалий ҳамкорлик асосида ривожлантиришга тайёр эканини таъкидлади. Бу фикрлар аввалги совуқ муносабатлар даври ортида қолганини ва ўзаро ишончга асосланган янги босқич бошланганини кўрсатди.

2016 йил декабр ойидаги президентлик сайловларида Шавкат Мирзиёев ғалаба қозонгач, мамлакатда кенг кўламли ислохотлар даври бошланди. Хусусан, 2017 йилда қабул қилинган “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” мамлакатни сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан модернизация қилишда муҳим дастур вазифасини бажарди. Шу даврдан бошлаб Ўзбекистон ташқи дунёга очилиш, минтақавий ҳамкорликни кучайтириш ва халқаро муносабатларда фаол иштирок этиш сиёсатига ўтди.

Президент Мирзиёев ташқи сиёсатда, айниқса, туркий давлатлар билан муносабатларни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратди. Унинг Туркманистон, Қозоғистон ва Қирғизистонга амалга оширган ташрифлари Марказий Осиёдаги интеграцион жараёнларни фаоллаштиришга хизмат қилди. 2017 йил 25–26 октябрь кунлари эса Мирзиёев 19 йиллик танаффусдан

кейин Туркияга расмий ташриф билан борди. Ташриф якунлари бўйича икки давлат муносабатларини “Стратегик шериклик” даражасига кўтариш тўғрисида қўшма баёнот қабул қилинди.

Мазкур жараён амалий соҳаларда ҳам ўз ифодасини топди. Туркия фуқаролари учун визани соддалаштириш ва кейинчалик 30 кунлик визасиз режим жорий қилиниши икки давлат ўртасидаги инсонлар алмашинувини сезиларли даражада оширди. Агар 2016 йилгача ҳафтасига 5 та авиақатнов амалга оширилган бўлса, бугунги кунда уларнинг сони қарийб 100 тага етгани муносабатларнинг жадал ривожланаётганидан далолат беради.

2018 йил 29 апрель – 1 май кунлари Президент Ражаб Таййиб Эрдоғаннинг Ўзбекистонга давлат ташрифи доирасида “Юқори даражали стратегик ҳамкорлик кенгаши”ни ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилинди ҳамда турли соҳаларга оид 25 та ҳужжат имзоланди. Бу эса муносабатларни институционал асосда ривожлантиришга хизмат қилди.

Ўзбекистоннинг туркий интеграция жараёнларидаги иштироки ҳам сезиларли даражада кучайди. Хусусан, мамлакатнинг 2019 йилда Туркий давлатлар ташкилотига аъзо бўлиши унинг туркий дунё билан яқинлашиш сиёсатида муҳим қадам бўлди. 2022 йилда Самарқанд шаҳрида ўтказилган Туркий давлатлар ташкилоти саммити эса ташкилотнинг янги форматдаги биринчи йиғини сифатида тарихий аҳамият касб этди.

2020 йил февраль ойида Туркия–Ўзбекистон Юқори даражали стратегик ҳамкорлик кенгашининг биринчи йиғилиши бўлиб ўтди. Кейинги йиғилишлар Тошкент ва Анкара шаҳарларида давом эттирилди. Хусусан, 2024 йил 6 июнда имзоланган “Кенг қамровли стратегик шерикликни чуқурлаштириш тўғрисидаги қўшма баёнот” икки давлат муносабатларини энг юқори даражага олиб чиқди. Шунингдек, турли соҳаларда ҳамкорликни кенгайтиришга қаратилган 20 га яқин келишув имзоланди.

Мудофаа ва хавфсизлик соҳасидаги ҳамкорлик

Сўнгги йилларда Туркия ва Ўзбекистон ўртасидаги муносабатлар мудофаа ва хавфсизлик соҳасида ҳам фаол ривожланмоқда. Минтақавий хавфсизлик, транспорт йўлаклари муҳофазаси, ноқонуний миграция ва трансмиллий жиноятчиликка қарши кураш соҳаларида ҳамкорликни мустаҳкамлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

2022 йил 29 март куни Тошкентда имзоланган “Ҳарбий доиравий келишув” ҳарбий таълим, қўшма машғулотлар, мудофаа саноати, ҳарбий разведка, логистика ва киберхавфсизлик соҳаларида ҳамкорликни ривожлантиришни назарда тутди. Шунингдек, 2021 йилда имзоланган

мудофаа саноати соҳасидаги ҳамкорлик тўғрисидаги битим икки мамлакатнинг мудофаа салоҳиятини оширишга қаратилган муҳим ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Кейинги йилларда ташқи ишлар, ички ишлар ва разведка идоралари иштирокида “3+3” механизмининг ташкил қилиниши ҳам муносабатларнинг институционаллашувида муҳим аҳамият касб этди. Кейинчалик ушбу формат мудофаа вазирлари ҳам қўшилиши билан “4+4” механизмига айлантирилди.

Иқтисодий ҳамкорликнинг кенгайиши

Ўзбекистон бой табиий ресурсларга эга давлат ҳисобланади. Олтин, мис, уран, табиий газ ва бошқа стратегик минерал захиралари мамлакат иқтисодий салоҳиятини белгилаб берувчи муҳим омиллардир. Олтин захиралари бўйича Ўзбекистон дунёда тўртинчи ўринни эгаллайди.

2024 йил якунларига кўра, Ўзбекистоннинг ташқи савдо ҳажми изчил ўсишни намоён қилди. Туркия мамлакатнинг энг йирик савдо шерикларидан бири бўлиб, икки давлат ўртасидаги савдо айланмасини ўрта муддатда 5 миллиард долларга, узоқ муддатда эса 10 миллиард долларга етказиш мақсад қилинган.

Бугунги кунда Ўзбекистонда тўқимачилик, қурилиш, қишлоқ хўжалиги, фармацевтика, озиқ-овқат ва хизмат кўрсатиш соҳаларида фаолият юритаётган қарийб 2000 та турк капитали иштирокидаги корхона мавжуд. Бу ҳолат Туркиянинг Ўзбекистон иқтисодиётида муҳим инвестицион шерикка айланишини кўрсатади.

Ўзбекистоннинг Туркий давлатлар ташкилотидаги фаоллиги

Ўзбекистон Туркий давлатлар ташкилотига кечроқ аъзо бўлганига қарамай, ташкилот доирасида фаол ташаббуслар билан чиқмоқда. Президент Шавкат Мирзиёев томонидан илгари сурилган қатор ташаббуслар ташкилотнинг институционал ва иқтисодий салоҳиятини оширишга қаратилган.

Хусусан, 2025 йилдаги саммитда Мирзиёев “Стратегик шериклик, абадий дўстлик ва қардошлик шартномаси”ни имзолаш, ТДТ ташқи ишлар вазирлари ва разведка раҳбарларининг мунтазам учрашувларини ташкил қилиш, “2030 ривожланиш стратегияси”ни ишлаб чиқиш каби таклифларни илгари сурди.

Шунингдек, транспорт ва логистика соҳасида Хитой–Қирғизистон–Ўзбекистон темир йўли ҳамда Транс-Афғонистон темир йўлини Ўрта коридор билан боғлаш ғояси минтақавий интеграция нуқтаи назаридан муҳим стратегик аҳамиятга эга экани таъкидланди.

ХУЛОСА

Туркия ва Ўзбекистон ўртасидаги муносабатлар умумий тарихий-маданий қадриятлар, қардошлик ва ўзаро манфаатлар асосида изчил ривожланиб бормоқда. Айниқса, Шавкат Мирзиёев даврида муносабатлар янги босқичга кўтарилиб, сиёсий, иқтисодий, маданий ва ҳарбий соҳаларда кенг қамровли ҳамкорлик шаклланди.

Икки давлат ўртасидаги визавий енгилликлар, савдо-иқтисодий алоқаларнинг ўсиши, таълим ва маданий ҳамкорликнинг кенгайиши халқлар ўртасидаги яқинликни мустаҳкамламоқда. Шу билан бирга, Туркий давлатлар ташкилоти доирасидаги ҳамкорлик ҳам Туркия ва Ўзбекистоннинг халқаро майдондаги сиёсий ва геоиқтисодий аҳамиятини кучайтирмоқда.

Фойдаланилган манбалар

1. Joshua Kucera, “Uzbekistan to Relaunch Defense Industry with Turkish Joint Venture,” Eurasianet, October 27, 2017. (<https://eurasianet.org/uzbekistan-to-relaunch-defense-industry-with-turkish-joint-venture>)
2. Gareth Jennings, “Uzbekistan fielding Bayraktar TB2 UCAVs,” Jane’s Defence News, November 23, 2023. (<https://www.janes.com/defence-news/newsdetail/uzbekistan-fielding-bayraktar-tb2-ucavs>)
3. “Turkish military to hold joint drills with Azerbaijan, Uzbekistan, Pakistan,” Daily Sabah, April 23, 2019. (<https://www.dailysabah.com/politics/2019/04/23/turkish-military-to-hold-joint-drillswith-azerbaijan-uzbekistan-pakistan>)
4. Anadolu Ajansı (AA). Türkiye ile Kırgızistan arasında 19 anlaşma imzalandı. 05.11.2024. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/enerjiterminali/enerji-diplomasi/turkiye-ile-kirgizistan-arasinda-19-anlasma-imzalandi/44431i> (мурожаат санаси: 21.01.2025).
5. Anadolu Ajansı (AA). Türkiye ile Türkmenistan arasında 8 anlaşma imzalandı. 27.11.2021. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ile-turkmenistan-arasinda-8-anlasmaimzalandi/2432340> (мурожаат санаси: 21.01.2025).
6. Anadolu Ajansı (AA). Türkiye ve Macaristan arasında 17 maddelik iş birliği anlaşması imzalandı. 18.12.2023. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ve-macaristan-arasinda-17-maddelik-isbirligi-anlasmasi-imzalandi/3086126> (мурожаат санаси: 21.01.2025).
7. Anadolu Ajansı (AA). Milletlerarası anlaşmalar Resmî Gazete’de yayımlandı. 28.12.2024. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/milletlerarasi-anlasmalar-resmi-gazetede-yayimlandi/3436364> (мурожаат санаси: 18.01.2025).

8. BBC News Türkçe. Orta Asya ülkelerinde Türk şirketlerin İHA ve SİHA'larına ilgi artıyor. 19.01.2024. URL: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c9x2xz2nnjlo> (мурожаат санаси: 19.01.2025).
9. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). Türk Dünyası 2040 Vizyonu. URL: <https://turkicstates.org/u/d/news/5-ek-turk-dunyasi-2040-vizyonu.pdf> (мурожаат санаси: 17.01.2025).
10. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Türk Devletleri Teşkilatı va мамлакат маълумотлари. URL: <https://www.mfa.gov.tr> (мурожаат санаси: 01.01.2025).
11. SIPRI. SIPRI Yearbook 2024. Stockholm International Peace Research Institute. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-06/yb24_summary_en_2_1.pdf (мурожаат санаси: 17.01.2025).